

درس خارج فقه نظام سیاسی آیت الله اراکی رحمته الله

عنوان درس:	فقه نظام سیاسی	جلسه ۴۵	تاریخ درس:	۱۳۹۹/۱۱/۶
عنوان فرعی ۱	اجرای عدل؛ اولین وظیفه رهبری			
عنوان فرعی ۲	عدل سیاسی			
عنوان فرعی ۳	مبحث دوم: اصول حاکم بین رابطه ولی علم با مدیران			
مقرر:	حجت الاسلام والمسلمین محمد علی زحمت‌کش			

بحث ما در اصول حاکم بر رابطه بین فرمانروایان و عامه مردم در نظام سیاسی اسلام بود و گفتیم اصل اول، اصل محبت است و در این رابطه توضیح دادیم. بحث امروز، اصل دوم است:

اصل دوم: مهربانی

بر این اصل نیز در منابع ما تأکید فراوان شده است و حاکم در نظام اسلامی مهربان است و باید مهربان باشد و مهربانی حاکم نسبت به عامه افراد تحت حاکمیتش یک اصل مسلم و لازم و اساسی است به طوری که این اصل حاکم بر تمام رفتارهای حاکم با عامه مردم است.

گرچه اصل محبت که اصل قبلی بود دو طرفه بود اما نقش و کارایی آن بیشتر در اطاعت مردم از حاکم است و این اصل که مهربانی است بیشتر در تنظیم رفتار حاکم با مردم نقش دارد.

در قرآن کریم فراوان به این اصل مهربانی و رحمت تأکید شده است؛ نسبت به حاکم بالذات که آغاز قرآن کریم و سوره حمد با «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ * الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»^۱؛ به نام خداوند بخشنده بخشایشگر * ستایش مخصوص خداوندی است که پروردگار جهانیان است * (خداوندی که) بخشنده و بخشایشگر است (و رحمت عام و خاصش همگان را فرا گرفته)» اصلاً این رحمانیت و رحیمیت وصف اساسی‌ای است که در قرآن کریم، خدای متعال با آن توصیف می‌شود و این وصف، وصف حاکمیتی است یعنی خدای حاکم، حاکم رحمان و رحیم است و در جای جای قرآن کریم با عبارات مختلف مورد تأکید و تکرار قرار گرفته است:

۱. سوره فاتحه: ۱ - ۳.

«وَالْهُكْمُ إِلَهُ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ»^۱؛

و خدای شما، خداوند یگانه‌ای است، که غیر از او معبودی نیست! اوست بخشنده و مهربان (و دارای رحمت عام و خاص).

«وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ»^۲؛

و رحمتم همه چیز را فراگرفته.

«كَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا»^۳؛

او نسبت به مؤمنان همواره مهربان بوده است.

«إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ»^۴؛

پروردگارم مهربان و دوستدار است.

«إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ»^۵؛

خداوند، آمرزنده و مهربان است.

«إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ»^۶؛

خداوند، نسبت به مردم، رحیم و مهربان است.

امثال این عبارات در قرآن کریم فراوان تکرار شده که خدای متعال به وصف رحمت و رأفت توصیف شده. البته در مباحث تفسیری به تفصیل توضیح داده‌ایم که این رحمت دو گونه است؛ رحمتی که رحمانیت خدای متعال اقتضا می‌کند، یک نوع رحمتی است که رحمت بدون طلب و بدون استحقاق و بدون تلاش از سوی مخلوق است و خدای متعال هر موجود ممکن الوجودی را که قابلیت دریافت وجود و دریافت نعم الهی را داشته باشد، به او نعمت وجود می‌دهد و بعد قابلیت رشد به او می‌دهد که هم نعمت خلق است و هم نعمت رزق و این خلق، خلق ابتدایی تنها نیست بلکه خلق مستمر است و همانطور که گفتیم شامل همگان می‌شود:

---

۱. سورة بقره: ۱۶۳.

۲. سورة اعراف: ۱۵۶.

۳. سورة احزاب: ۴۳.

۴. سورة هود: ۹۰.

۵. سورة بقره: ۱۸۲.

۶. همان: ۱۴۳.

«وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ»^۱؛

و رحمتم همه چیز را فراگرفته.

نوع دیگری از رحمت، رحمتی است که رحیمیت خدای متعال اقتضا می‌کند که متفرع بر طلب و متفرع بر استجابت است.

عالم آفرینش یک قوس نزول دارد و یک قوس صعود به سوی خدا دارد و «إِنْ جِئِ إِلَى رَبِّكَ»^۲؛ به سوی پروردگارت بازگرد» از این باب است؛ قوس نزول عالم خلق از رحمت رحمانیه نشأت می‌گیرد؛ و به این دلیل که رحمت خدا گسترده است، همه را می‌آفریند و همه آفریده می‌شوند و بعد از آفرینش خدای متعال فراخوان می‌دهد و می‌فرماید:

«يُدَبِّرُ الْأُمُورَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ»^۳؛

امور این جهان را از آسمان به سوی زمین تدبیر می‌کند؛ سپس در روزی که مقدار آن هزار سال از سالهایی است که شما می‌شمردید بسوی او بالا می‌رود (و دنیا پایان می‌یابد).

که این به شکلی رجعت است و رجعت وجود دارد و اشیاء که آفریده می‌شوند به سوی خدا می‌روند:

«وَالِلَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ»^۴؛

و همه کارها به سوی خدا بازمی‌گردد.

«وَالِلَّهِ الْمَصِيرُ»^۵؛

و بازگشت (تمامی موجودات) بسوی اوست.

این آیات دلالت بر قوس رجوع و صعود به سوی خدای متعال دارد. این قوس صعود با یک فراخوان الهی صورت می‌گیرد همانطوری که قوس نزول با «كُنْ» الهی صورت می‌گیرد. در عالم موجودات اختیاری، این بازگشت به دو گونه است: بازگشت وفدی و بازگشت وردی.

۱. سوره اعراف: ۱۵۶.

۲. سوره فجر: ۲۸.

۳. سوره سجده: ۵.

۴. سوره بقره: ۲۱۰.

۵. سوره نور: ۴۲.

رجوع متقین به سوی خدا، رجوع وفدی است و این رجوع، رجوع کریمانه و با تکریم الهی است؛ خدای متعال می‌فرماید:

«يَوْمَ نَخْشِرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفْدًا»^۱؛

در آن روز که پرهیزگاران را دسته جمعی بسوی خداوند رحمان (و پادشاهای او) محشور می‌کنیم...

اما در رجوع مجرمین می‌فرماید:

«وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَى جَهَنَّمَ وَرِثَةً»^۲؛

و مجرمان را (همچون شتران تشنه‌کامی که به سوی آبگاه می‌روند) به جهنّم می‌رانیم...

در روایت چنین مضمونی آمده است که «انا و اهل بیتی اوّل من یفد الی الله». قوام رجوع وفدی، به تبعیت از فرمان خدا و اطاعت امام و رسول است:

«وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا»^۳؛

و کسی که خدا و پیامبر را اطاعت کند، (در روز رستاخیز)، همنشین کسانی خواهد بود که خدا، نعمت خود را بر آنان تمام کرده؛ از پیامبران و صدّیقان و شهدا و صالحان؛ و آنها رفیقهای خوبی هستند!

رحمت رحیمی اینجا شکل می‌گیرد؛ یعنی کسانی که دعوت الهی را در این سیر سعود اجابت کنند و تبعیت کنند از امام، آنوقت رحمت رحیمی شامل آنها می‌شود:

«كَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا»^۴؛

او نسبت به مؤمنان همواره مهربان بوده است.

این خلاصه بحث اقسام رحمت است که در مباحث تفسیری در حال چاپ است.

خلاصه اینکه این رحمت الهی، رحمت گسترده‌ای است که همان رحمت رحمانی در سیر سعودی برای مؤمنان و مطیعان به رحمت رحیمی تبدیل می‌شود اما کسانی که نافرمانی کنند، نافرمانیشان، همان رحمت رحمانی را به عذاب تبدیل می‌کند یعنی وقتی از رحمت الهی رویگردان شوند و به آن پشت کنند، خودشان این رحمت را تبدیل به عذاب می‌کنند و به شکلی مردم خوشان با رفتارشان جهنم را می‌آفرینند:

۱. سوره مريم: ۸۵.

۲. سوره مريم: ۸۶.

۳. سوره نساء: ۶۹.

۴. سوره احزاب: ۴۳.

«يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا انظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا فَضُرِبَ بَيْنَهُمُ سُورُ الْهَبِّ بِأَبْطَانِهِمْ فِيهِ الرِّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ»^۱؛

روزی که مردان و زنان منافق به مؤمنان می‌گویند: «نظری به ما بيفکنید تا از نور شما پرتوی برگیریم!» به آنها گفته می‌شود: «به پشت سر خود بازگردید و کسب نور کنید!» در این هنگام دیواری میان آنها زده می‌شود که دری دارد، درونش رحمت است و برونش عذاب!

«سور»ی زده می‌شود که پشتش عذاب است و داخلش رحمت و اینکه پشتش عذاب است یعنی این پشت کردن به خداست و این پشت کردن آنها این سور را ایجاد می‌کند که «ظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ» به وجود می‌آید. این آیات نمونه‌ای از آیات مربوط به ذات اقدس حق متعال بود که حاکم بالذات است؛ اما آیاتی که درباره رسول اکرم ﷺ آمده دیگر رحمانیت نیست؛ زیرا رحمانیت مختص به ذات اقدس حق متعال است منتهی خود رسول ﷺ، مصداق رحمت رحمانی است؛ لذا فرمود:

«وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ»^۲؛

ما تو را جز برای رحمت جهانیان نفرستادیم.

خود ایشان مصداق رحمت رحمانی است اما آنچه به دست او اجرا می‌شود، رحمت رحیمی الهی است که می‌فرماید:

«لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ»^۳؛

به یقین، رسولی از خود شما بسویتان آمد که رنجهای شما بر او سخت است؛ و اصرار بر هدایت شما دارد؛ و نسبت به مؤمنان، رئوف و مهربان است!

یعنی رحیمیت الهی از طریق رسول ﷺ بر مردم فرو می‌آید و نازل می‌شود؛ زیرا:

«وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا»^۴؛

و کسی که خدا و پیامبر را اطاعت کند، (در روز رستاخیز)، همنشین کسانی خواهد بود که خدا، نعمت خود را بر آنان تمام کرده؛ از پیامبران و صدیقان و شهدا و صالحان؛ و آنها رفیقهای خوبی هستند!

۱. سورة حدید: ۱۳.

۲. سورة انبیاء: ۱۰۷.

۳. سورة توبه: ۱۲۸.

۴. سورة نساء: ۶۹.

فرمانروای این کاروان رجعت، رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ است در کل جهان آفرینش لذا فرمود: «انا و اهل بیتی اوّل من یفد الی الله سبحانه و تعالی»؛ رئیس الوافدین الی الله وجود مقدس نبی اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ است. روایات وارده در این خصوص را در جلسات آینده بیان خواهیم کرد.